

BALIK, İbrahim, “Türkiye Selçuklu Medreselerinde Eğitim ve Yaşamla İlgili Temel Birimler”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, IV/II, Aralık 2021, s. 244-254.

Makale Türü: Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.1021173>

Geliş Tarihi / Received: 09 Kasım/November 2021
Online Yayın: 26 Aralık 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 09 Aralık /December 2021
Published Online: 26 December 2021

Türkiye Selçuklu Medreselerinde Eğitim ve Yaşamla İlgili Temel Birimler *

İbrahim BALIK^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, DENİZLİ.

*ibalik@pau.edu.tr

+ORCID: 0000-0003-0579-1107

Öz- Malazgirt savaşı sonrası süreçte, Anadolu’yu hızla vatanlaştıran Selçuklular, aynı zamanda burada çok ileri seviyede bir medeniyet de oluşturmuşlardır. Bu devirden günümüze ulaşan pek çok mimari eser, bu medeniyet seviyesinin en büyük şahitleridir. Türkiye Selçukluları bu yüksek medeniyet seviyesini oluştururken insan sevgisi ve hoşgörüyü ön planda tutmuşlardır. Elbette, böylesine ileri seviyeli medeni bir toplum yetiştirebilmede eğitim önemli bir rol oynamıştır.

Selçuklular, medrese sistemini geliştiren ve yaygınlaştıran bir devlettir. Onlar diğer hâkimiyet sahalarında olduğu gibi Anadolu’da da medrese eğitimini geliştirmeye devam etmişlerdir. Elbette sağlıklı bir eğitim ancak bu iş için ayrılmış iyi mekânlarda gerçekleştirilebilir. Selçuklular da medrese binalarını bu mantığa göre şekillendirmeyi amaçlamışlardır. Medrese binalarında öğrencilerin ve diğer personelin eğitim, ibadet ve fiziki ihtiyaçlarını giderebilecek bütün mekânları oluşturmaya özen göstermişlerdir. Günümüze ulaşabilen medrese binalarında bu birimlerin yerlerini tespit etmek önemlidir. Bunlar tespit edildikçe hem bu birimlerin fonksiyonel özellikleri hem de eğitime katkıları daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler- Medrese, Dershane, Müderris Odası, Kütüphane, Yatakhane.

Basic Units Related to Education and Life in The Turkey Seljuk Madrasahs

Abstract- After the Battle of Manzikert period, The Seljuks, who quickly made Anatolia their homeland also established a very advanced civilization here. The greatest mellowness of this level of civilization are lots of architectural works that have survived from this era. The Turkish Seljuks featured human love and tolerance at high levels in this civilization. Education played an important role in such a raising advanced society

The Seljuks was a state that developed and expanded the madrasah system. They carried on to develop the madrasah education in Anatolia as well as in other specialized fields. Certainly, efficient education can only be achieved in such suitable places reserved for this study. In those madrasah buildings The Seljuks also aimed to shape the madrasah buildings according to this logic. they tried to create places that fulfills education, worship and physical needs of the students and other staff. It is important to determine the locations of these units in madrasah buildings that have survived to the present day. As long As these places are defined, either the functional characteristics of these units and their contribution to education will better be understood.

Keywords – Madrasah, Classroom, Mudarris Room, Library, Dormitory.

* Bu makale SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Doç. Dr. Kemal Göde danışmanlığında tarafımdan hazırlanan “Anadolu Selçuklularında Eğitim (Vakfiyeler Çerçevesinde)” isimli Doktora Tezinden üretilmiştir.

Giriş

Eğitim seviyesi, toplumların gelişmişlik düzeyini gösteren en önemli faktörlerden birisidir. Tarih boyunca da bu durum aslında çok değişmemiştir. Kendi çağlarının şartları çerçevesinde iyi eğitilebilen toplumlar, genellikle kendi dönemlerinin ileri gelen unsurlarından birisi haline gelmiştir. Bilindiği üzere Türkler de zaman zaman yaşadıkları dönemlerin önde gelen toplumları arasında yer almışlar; hatta dünya medeniyetini ve siyasetini yönlendiren temel öğelerden biri haline gelebilmişlerdir. Bu müreffeh dönemlerinde, diğer devlet kurumlarında olduğu gibi eğitim konusunda da iyi işlere imza atan toplumlardan birisi olmuşlardır. İslamiyet öncesi dönemlerde aile ve töre merkezli bir eğitim sistemi oluşturan Türk milleti¹, bu eğitim yapısı ile göç ederek gittiği türlü coğrafyalarda baskın unsur olarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir.² İslamiyet'i kabul ettikten sonraki dönemlerde ise kendi kültürlerinde var olan eğitim algısını, İslamiyet'in ilim ve eğitim konusundaki teşvikleri ile birleştirip daha ileri seviyelere ulaşımlardır.

Selçuklular dönemi de Türklerin önemli atılımlar yaptığı, dünya siyasetinin ve medeniyetinin şekillenmesinde etkin rol oynadıkları dönemlerden birisidir. Özellikle 13. yüzyılda, Anadolu'da insan kavramını ön planda tutan müthiş bir medeniyetin temsilcisi olmuşlardır. Nitekim aynı yüzyıl içerisinde sadece bizim değerlerimiz olmaktan çıkıp, insanlığın ortak değeri hale gelen Mevlana, Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli başta olmak üzere pek çok mütefekkir ve mutasavvıfın yetişmesi bunun en güzel göstergesidir. Elbette bu büyük değerler tesadüfen yetişmiş olamaz. Onları yetiştiren ilmi ve fikri ortamı anlamadan, bu büyük mütefekkirleri anlamak pek mümkün değildir. Dolayısıyla, Türkiye Selçuklu Devleti'nin eğitim ve kültür seviyesinin belirlenmesi, o dönemdeki fikri ortamın nasıl oluşturulduğu sorusuna doğru cevaplar bulmamızda oldukça etkili olacaktır.

Muhakkak ki 13. yüzyıl Anadolu'sunda ortaya çıkan yüksek seviyeli ilmi ve fikri ortamın baş mimarları Selçuklu sultanlarıdır. Özellikle kuruluş yıllarındaki sancıkların ve I. Haçlı Seferinin olumsuz izlerinin hızla silinmeye başlandığı bu dönemde, Selçuklu Devleti ilmi ve fikri yapılanmasına da hız vermiştir. Bu gelişimde Danişmendlilerden Selçuklulara aktarılan kültürel mirasın da kısmen etkisi olmuştur.³ Bunun yanında, I. Mesut'tan başlayarak, ardı ardına ilim ve fikriyata değer veren önemli sultanların iş başına gelmesi, fikri özgürlüğe dayalı bu iklimin oluşmasında çok büyük bir rol oynamıştır. Anadolu'daki ilmi ve fikri seviyeyi artıran bir başka faktör ise sonraki yıllarda devletin en büyük tahripçisi olacak olan Moğol istilasidir. Moğollar, batıya doğru ilerleyiş süreçleri içerisinde Türkistan'ın önemli kültür merkezlerini de yağmalamaktan çekinmediler. Buralarda yetişmiş olan pek çok âlim, mütefekkir ve mutasavvıf; bilgi, kendini güvende hissetmediği coğrafyayı terk eder şiarına uygun şekilde o yıllarda bir huzur ülkesi olarak ön plana çıkmış olan Türkiye Selçuklu Devletine göç ettiler. Böylece Anadolu'ya büyük bir beyin göçü yaşanmış oldu.⁴ Bu göç,

Anadolu'nun bilimsel yapısına katkı sağlayan etmenlerden birisi olmuştur. Elbette Anadolu'da yaşanan fikri inkişafın başka sebepleri de mevcuttur. Ancak bizim asıl konumuz bu değildir. Bu sebepleri tahlile girişmeden şimdilik konuyu burada sonlandıracağız.

Ortaçağ'da, İslam dünyasında eğitimin en önemli ögesi hiç şüphesiz ki medreselerdir. Büyük Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın emri üzerine, veziri Nizamü'l-Mülk tarafından inşa edilen Nizamiye Medreseleri ile yeniden düzenlenen ve sistematik bir yapıya bürünen medreseler, çok uzun süre İslam dünyasının en önemli eğitim kurumu olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵ Elbette bu sistem, şimdiki kadar değişik yönleri ile pek çok araştırmacı tarafından yeterince incelenmiştir. Biz de medreselerle ilgili bu araştırma sürecine bir katkı sunmak amacındayız. Bu çalışmamızda, Türkiye Selçuklu döneminde Anadolu'da faaliyet gösteren medreselerin, fiziki yapılarının bir bölümünü incelemeye çalıştık. Günümüze kadar ulaşabilmiş medrese vakfiyeleri ve özellikle de medreselerin bizzat kendi kalıntıları çalışmamızın ana kaynağını oluşturmuştur. Eğitim faaliyetleri çerçevesinde insanların sürekli yaşadığı bir mekân olması sebebiyle medreseler, pek çok ihtiyaca cevap verebilecek şekilde dizayn edilmiştir. Biz bu makalemizde öncelikle medreselerin eğitim için kullanılan birimlerini incelemeye çalıştık. Daha sonra ise burada yaşayan insanların ibadetleri için gerekli olan birimler ile fiziki ihtiyaçları açısından bulunması gereken mekânları tespit etmeyi hedefledik.

1. Medreselerde Doğrudan Eğitim Faaliyetleri İle İlgili Birimler

1. 1. Dershaneler

Bir eğitim öğretim kurumu olan medreselerde elbette öncelikli olarak istenen şey, eğitimin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesidir. Bunun için de medreselerde eğitim ile ilgili birimler en fazla alan teşkil eden unsurlardır. Doğrudan eğitim faaliyeti için tahsis edilen en önemli birimlerin başında dershaneler gelmektedir. Dershaneler, bazı medreselerde farklılık göstermekle beraber genellikle ana eyvanın her iki tarafına yerleştirilmiş kapalı mekânlardır. Medreselerin çoğunda iki dershane bulunur. Ancak öğrenci mevcutlarının durumuna göre daha fazla dershanesi olan medreseler olabileceğini de göz önünde bulundurmak durumundayız.

Kapalı ya da açık avlulu olsun bütün medreselerde, girişin karşısında bulunan ana eyvanın her iki tarafından birer tane kapalı alan bulunmaktadır. Bunlar genelde medreselerin en büyük mekânlarıdır.⁶ Bu mekânların kışlık dershane olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁷ Ancak dershanelerin farklı yerlere yerleştirildiği medreseler de mevcuttur. Mesela Sivas Gök Medrese'de⁸

Rahatu's-Sudur ve Âyetü's-Sürür, (Çev. Ahmet Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1957, s. 54.

⁵ Medreseler Anadolu'da fikri yapının inkişafında da önemli bir rol oynamıştır. Bu konuda bkz. Garry Leiser, "The Madrasah and the Islamization of Anatolia Before the Ottomans", *Law and Education in Medieval Islam*, (Ed. Joseph E. Lowry Devin J. Stewart and Shawkat M. Toorawa), Cambridge, 2004, p. 177.

⁶ Yekta Demiralp, "Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma" *Sanat Tarihi Dergisi*, S: 15/2, Ekim 2006, s.34.

⁷ Aptullah Kuran, "Tokat ve Niksar'da Yağbasan Medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, C. VIII, Ankara, 1968, s. 42; Gönül Öney, "Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi" *Bellekten*, C. XXX, S. 119, Ankara, 1966, s. 379; Haşim Karpuz, "Konya'da Selçuklu Karamanoğulları ve Osmanlı Medreseleri", *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1999, s. 65.

⁸ Bu medrese Selçukluların son dönemindeki önemli devlet adamlarından birisi olan Sahib Ata Fahreddin Ali tarafından 1271 yılında yaptırılmıştır. Özkan Ertuğrul, "Gökmedrese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul, 1996, s. 138.

¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2015, s.5; Ahmet Taşağıl, *Kök Tengrinin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 81; Bahaddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 247; Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.93 vd.

² İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 49; Laszlo Rasony, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1996, s. 247 vd.

³ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul, 1969, s. 260; Mikail Bayram, "Danişmendoğulları Devletinin Dini Siyaseti", *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınevi, Konya, 2005, s. 27.

⁴ Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 72, İstanbul, 1991 ss. 87-98; Muharrem Kesik, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2021, s. 287; Er Ravendi,

dershaneler giriş eyvanında bulunmaktadır.⁹ Aynı şekilde, Sahib Ata Fareddin tarafından Kayseri’de yaptırılan ve Sahibiye Medresesi olarak bilinen medresede de dersane olarak girişteki iki kapalı mekânın kullanıldığını düşünmekteyiz. Dershanelerin Konya Altun Apa Medresesinde de yine aynı konumda bulunduğu belirtilmiştir.¹⁰ Konya Sırçalı Medresede ise kışlık dershaneler ana eyvanın iki tarafında bulunmaktadır. Bu odalara revaklı kısımdan kemerli kapılarla girilmektedir.¹¹

Mekânsal olarak çok büyük olmayan kapalı avlulu medreselerde ise girişin karşısında bulunan ana eyvan hem dersane olarak kullanılmış hem de vakit namazlarının kılındığı bir mescit görevi görmüştür.¹² Afyonkarahisar ilinin Çay ilçesinde bulunan Ebu’l-Mücahid Yusuf Medresesi, ana eyvanının hem dersane hem de mescit olarak kullanıldığı medreselerden birisidir.¹³ Aslında kapalı dershanesi olan medreselerde de ana eyvanların zaman zaman dersane olarak kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle ısınma sıkıntısının bulunmadığı yaz aylarında bu mekânlar dersane olarak kullanılmıştır.¹⁴

1.2. Öğrenci Odaları

Selçuklu medreselerinin tamamı bu günkü anlayışla yatılı eğitim kurumlarıdır.¹⁵ Medreselerin vakfiyelerinden de bu özellikleri rahatlıkla tespit edilebilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla, medreseler sadece öğrencilerin ders işlemesine yönelik değil, onların barınma ve beslenme ihtiyaçlarını da temin edebilecek şekilde düzenlenmiştir.

Öğrencilerin yatakhane olarak kullandığı yerler genellikle medrese avlularının sağında ve solunda bulunan odalardır.¹⁷ Sivas Gök Medresede avlunun her iki tarafında da öğrenci odaları bulunmaktadır. Aynı şekilde, Konya Karatay Medresesinde avlunun sağ ve solunda üçer adet toplam altı adet öğrenci odası mevcuttur.¹⁸ Medreselerin bir kısmında öğrenci odaları, avlunun her iki tarafına yerleştirilirken bazılarında ise sadece bir tarafına yerleştirilmiştir.¹⁹ Sivas’ta bulunan İzzeddin Keykavus Darüşşifasında öğrenci odaları girişin sol tarafında bulunmaktadır.²⁰ Sağ taraf ise tamamen sultanın türbesine tahsis edilmiştir. Aynı şekilde Kayseri Sahibiye Medresesinde de avlunun sadece bir tarafında öğrenci odaları bulunmaktadır.²¹ Açık avlulu medreselerde öğrenci odalarının üstü revaklarla örtülmüştür.²² Böylece öğrencilerin vakitlerinin önemli bir bölümünü geçirdiği bu mekânlar yağmur ve güneşten korunmuş olmaktadır.

Şekil 1. Sivas Gök Medresede Öğrenci Odalarının Önündeki Revaklar

Şekil 2. Akşehir Taş Medresede Öğrenci Odalarının Önündeki Revaklar

Öğrencilerin ikametlerine ayrılan bu odalar çok geniş olmayıp, iki ya da üç kişinin kalabileceği büyüklüktedir.²³ Ahmet Eflâki de Mevlana ile ilgili bir olaydan bahsederken medresedeki her odada 2-3 öğrencinin bulunduğunu belirtmiştir.²⁴ Öğrenciler bu odaları hem yatakhane hem de derslere hazırlık yaptıkları bir nevi etüt salonu olarak kullanmışlardır. Nitekim Aptullah Kuran, Tokat Yağı Basan Medresesindeki odaların öğrenciler tarafından hem oturma, hem çalışma odası hem de yatakhane olarak kullanıldığını belirtmiştir.²⁵ Bir istisna olarak, Kayseri Sahibiye Medresesindeki odalar muhtemelen sadece yatakhane olarak kullanılmıştır. Bu medresedeki öğrenci odalarında hiç pencere yoktur. Dolayısıyla ışık almayan bu mekânlar yatma ve uyuma dışında, başka bir şekilde kullanılmaya uygun değildir.²⁶

Aslında medreselerde bulunan öğrenci odaları pencere yönünden çok konforlu değildir. Özellikle doğrudan dışarıya açılan pencere yok gibidir. Bu odalarda bulunan pencerelerin neredeyse tamamı medresenin avlusuna açılmaktadır. Birkaç medresede karşımıza çıkan, dışa açılan pencereler ise oldukça yukarıdadır. Dolayısıyla, öğrencilerin buradan dış dünya ile iletişim kurma imkânları yoktur. Yani medrese binalarında pencereler sadece ışık ve hava alma dışında bir fonksiyona sahip değildir. Böylece öğrencilerin olabildiğince dışarıdan soyutlanması sağlanmış ve onların eğitimlerine olan konsantrasyonlarını engelleyecek faktörler en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Kayseri’de bulunan Külünk Medresesinde, pencereler daha aşağıdadır ve öğrencilerin

⁹ Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Vakıflar Bankası Yayınları, Ankara, 1986; Rıdvan Nafiz – İsmail Hakkı, *Sivas Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 117.

¹⁰ Zeki Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 194.

¹¹ Emine Yıldız Kuyrukçu, “Anadolu Selçuklu Medreselerinin Yapısal ve Mekansal Özellik Bağlamında Değerlendirilmesi: Konya Sırçalı Medrese Örneği”, *Online Journal of Art and Design*, Volume: 8, Issue: 1, January 2020, s. 15.

¹² Demiralp, *Osmanlı Öncesi Anadolu*..., s. 34.

¹³ Mehmet Özkarcı, *Afyon Çay’da Ebu’l-Mücahid Yusuf Külliyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, s. 7

¹⁴ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul, 1991, s. 264.

¹⁵ Akyüz, *Türk Eğitim*..., s. 41.

¹⁶ Osman Turan, “Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Celaeddin Karatay Medresesi Vakfiyesi”, *Belleten*, S. 45, Ankara, 1948, s. 17.

¹⁷ Kuran, *Tokat ve Niksar*’da..., s. 62; Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1962, s. 128.

¹⁸ Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, ODTÜ yayınları, Ankara, 1969, s. 53; Karpuz, *Konyada Selçuklu*..., s.68.

¹⁹ Öney, *Kayseri Hacı Kılıç*..., s.385.

²⁰ Nafiz – Hakkı, *Sivas Şehri*, s. 101.

²¹ Orhan Cezmi Tuncer, *Kayseri Sahip Ata Medresesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 54.

²² Demiralp, *Osmanlı Öncesi Anadolu*..., s. 33.

²³ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, (Çev. Ahmet Tütenk), Güneş Matbaası, Ankara, 1954, s. 56; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 90.

²⁴ Ahmet Eflaki, *Menakibü’l-Arifin*, (Çev. Tahsin Yazıcı), C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 319.

²⁵ Kuran, *Tokat ve Niksar*’da, s. 43.

²⁶ Tuncer, *Kayseri Sahip Ata*..., s. 55.

yetişebileceği bir konumdadır. Ancak yol seviyesi medresenin oldukça altındadır. Dolayısı ile öğrencilerin burada da yoldan geçenlerle kolay iletişim kurma imkânları yoktur.²⁷ Medreselerin genel mimari yapılarında da bu durumu gözlemlemek mümkündür. Yüksek ve sağlam duvarlara sahip, adeta kale gibi binalar olmaları savunma amaçlı olduğu kadar, dış dünyadan olabildiğince soyutlanma düşüncesi ile de planlanmış olduğu kanaatindeyiz.

Medreselerdeki öğrenci odalarının sayısı medresenin fiziki yapısına ve öğrenci mevcuduna göre değişiklik göstermektedir. Kayseri Hacı Kılıç Medresesinde 11 adet öğrenci odası bulunmaktadır.²⁸ Konya’da, Mevlana’nın da uzun süre ders verdiği Gühertaş Medresesinde 12 oda vardı.²⁹ Konya Sırçalı Medresede, avlunun kuzey ve güneyine yerleştirilmiş toplam sekiz adet öğrenci odası bulunmaktadır.³⁰ Sivas Gök Medresede ise 24 adet öğrenci odası mevcuttur.³¹ Bu medresede, vakfiyesinden tespit ettiğimize göre toplam 20 öğrenci eğitim görmekte idi.³² Dolayısı ile burada her öğrenciye bir oda tahsis edilmiş olmalıdır. Yine bu medresedeki verilerden hareketle, öğrenci odası olarak planlanan alanların tamamının öğrencilerin ikametine ayrıldığını, bu odaların bir kısmının kiler, kütüphane vb. farklı amaçlar için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Öğrencilerin vakitlerinin önemli bir kısmını geçirdiği odaların tezyin ve tefrişi ile ilgili de kaynaklarda bazı bilgiler mevcuttur. Bu odalarda, öncelikle yer yataklarının bulunduğunu ve bunların her gün serilip toplandığını biliyoruz. Nitekim Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde, öğrencilerin yataklarını serin ve toplayan “*ferraş*”³³ isimli görevliden bahsedilmektedir.³⁴ Öğrenci odaları, genelde sadedir. Buralarda fazla süsleme olmadığı gibi muhtemelen temel ihtiyaçlar dışında (rahle, su kabı, ders materyalleri vs.) fazla eşya da bulunmuyordu. Bazı medrese kalıntılarında bu odalarda birer küçük dolap ve ısınma için birer ocak bulunduğu ile ilgili verilere ulaşılabiliyoruz.³⁵

Günümüze kadar gelebilmiş bazı medrese kalıntılarında, öğrenci odalarında süsleme amaçlı bir takım veciz yazıların bulunduğunu tespit edebiliyoruz. Bu yazıların çoğu ilim öğrenmenin önemi ve fazileti ile ilgili ayet, hadis ve özlü sözlerdir. Konya Karatay Medresesinde öğrenci odalarında bulunan ve günümüze kadar ulaşan süsleme amaçlı olarak kullanılan aynı zamanda öğrencilerin eğitim konusunda motivasyonunu artırmayı hedefleyen yazıların bir kısmı şunlardır:³⁶

Amaller niyet iledir. بالنيات الاعمال

Kendisi ile istişare yapılan emin olmalıdır. مؤتمن لمستشارا

Soru sormak bilginin yarısıdır. العلم نصف السؤال

Din nasihatıdır. النصيحة الدين

Toplantıda rahmet vardır. رحمة الجماعة

Sivas Gök Medresedeki öğrenci odalarında bulunan yazıların bir kısmı ise şunlardır:

Ümmetimin en faziletli ibadeti Kur’an okumaktır.

القران اقرأة متي عبادة افضل

Her kim bir şeyi sonuna kadar öğretirse yeri cennettir.

الجنة منتها يكون حتمى علم من

Allah kimin hayırda olmasını isterse onu dinde fakih yapar.

الدين فى يفقه حيرا به يردالله من

Şekil 3. Sivas Gök Medresede Öğrenci Odalarındaki Yazılardan Biri (Ümmetimin En Faziletli İbadeti Kur’an Okumaktır)

1.3. Kütüphaneler

Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Selçuklu medreselerinde mevcut olan önemli birimlerden birisi de kütüphanelerdir. Aslında sadece Türkiye Selçuklularında değil, Ortaçağ İslam dünyasında kitap ve kütüphaneye büyük önem verilmiştir. Bağdat ve Kahire kütüphaneleri bu çağda oldukça meşhurdur ve dünyanın her tarafından okuyucu çeken büyük kütüphanelerdir.³⁷

Vakfiyelerdeki bilgilerden, medreselerin bünyesinde bir kütüphanenin varlığını tespit edebiliyoruz. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde, medresenin kütüphanesinde bulunan kütüphane ile ilgilenen “*Hazinü'l-Kütüb*” ünvanlı bir görevliden bahsedilmektedir.³⁸ Aynı şekilde, Kırşehir Caca Bey Medresesinde de bir kütüphanenin varlığını tespit edebiliyoruz. Vakfiyesinden öğrendiğimiz bilgiye göre bu medresenin hazinü'l-kütüblük görevine medresenin banisi Nureddin Caca Bey’in azatlısı olan Seyfeddin Sungurca atanmıştır. Bu kişi medreseye vakfedilen kitapları muhafaza edecek, her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri

²⁷ Ziya Kazıcı, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitimi Tarihi*, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı yayımları, İstanbul, 1995, s. 67.

²⁸ Öney, *Kayseri Hacı Kılıç*..., s. 384.

²⁹ Mehmet Ali Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2018, s. 131.

³⁰ Önder, *Mevlana Şehri*..., s. 128; Karpuz, *Konya’da Selçuklu*..., s. 65; Kuyrukçu, *Anadolu Selçuklu*..., s. 15; Faik Soyman – İbrahim Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Yeni Kitabevi, Konya, 1944, s. 45.

³¹ Nafiz – Hakkı, *Sivas Şehri*, s. 101.

³² Bu medresenin vakfiyesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 604 numaralı defterin, 68-73 sayfalarında kayıtlıdır. VGMA, Defter No: 604, sayfa: 67, satır: 40 – 45.

³³ Ferraşlar, genelde medreselerin temizliğinden ve düzeninden sorumlu görevlilerdir. Bkz. İbrahim Balık, “Selçuklu Medreselerinin İdari ve Hizmetli Kadrosu” *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C: III, S: 2, Afyonkarahisar, 2001, s. 33.

³⁴ Bu medresenin vakfiyesinin bir sureti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 577 numaralı defterde kayıtlıdır. VGMA, Defter No: 577, sayfa: 29, satır: 35-40.

³⁵ Kazıcı, *İslam Müesseseleri*..., s. 264.

³⁶ Ferit Uğur – Mesut Koman, *Selçuk Büyüklerinden Celaeddin Karatay*, Konya Halkevi Yayınları, Konya, 1940, s. 42.

³⁷ İslam dünyası kütüphaneleri ile ilgili olarak bkz. Abdü'l-Mecid Ebu'l-Fütuh Bedevî, *Tarihü'l-Siyasi ve'l-Fikri*, Cidde, 1983, s. 212; Müjgan Cumbur, “Selçuklu Devri Konya Kütüphaneleri”, *SÜSAM Selçuk Dergisi*, Yıl:2, S. 1, Konya, 1984, s. 37; P.K. Hitti, *İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 635; Chick Baumrane, “İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları”, (Çev. Nesim Yazıcı), *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXX, Ankara, 1988, s. 284; Aydın Sayılı, “Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri”, *Türk Kültürü*, S. 276, Ankara, 1986, s. 217.

³⁸ VGMA, Defter No: 604, sayfa: 67, satır: 43.

kütüphaneyi açık bulunduracaktı. Medrese öğrencilerine veya dışarıdan kimselere belli bir rehin ücret karşılığı ödünç kitap verecekti.³⁹ Sivas Gök Medrese vakfiyesinden de bu medresede bir kütüphanenin varlığını tespit edebiliyoruz.⁴⁰ Sivas Buruciye Medresesinde ise medrese avlusundaki revakların arasına madalyonlar halinde yazılan vakfiye bölümlerinde de kütüphaneden bahsedilmiştir.⁴¹ Konya Altun Apa Medresesinin vakfiyesinde de kütüphaneden bahseden bölümler vardır. Buna göre vakif gelirlerinden her yıl belli bir miktarın, medresedeki kütüphaneye yeni kitaplar alınması için ayrılması istenmiştir.⁴²

Bütün bu verilerden anlaşıldığına göre medreselerde eğitimle ilgili önemli birimlerden birisi de kütüphanelerdir. Ancak medrese içinde kütüphanenin nerede olduğu ile ilgili kaynaklarda her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu yüzden kütüphanelerin medresedeki konumunu tespit edemiyoruz. Muhtemelen, her medrese kütüphane olarak kendi fiziki imkânları çerçevesinde uygun bir yer tahsis etmekte idi. Kütüphaneler büyük ihtimalle, çok ayakaltı olmayan, korunaklı, küçük mekânlar şeklinde tasarlanmış olmalıdır. Sivas Buruciye Medresesinde kışık dershanelerin yanında, ana evvana bitişik olarak yerleştirilmiş küçük odalar kütüphane için uygun durmaktadır.⁴³

1.4. Müderris Odası

Selçuklularda ilim adamlarının, dolayısıyla müderrislerin, ayrıcalıklı bir yer almıştır. Onların ekonomik durumları oldukça iyi olup toplumda itibarlı bir hayat sürdürmüşlerdir.⁴⁴ Müderrisler o dönemki genel algıya bağlı olarak, genellikle medreselerde ikamet etmişlerdir. Nitekim Alaeddin Keykubad, Mevlana ailesi Konya'ya geldiğinde Bahaeddin Veled'i sarayına davet etmiştir. Ancak O, "Sultalara saray, yolculara hânîkâh, âlimlere medrese yakıştır" diyerek bu teklifi geri çevirmiş ve Güher Taş medresesinde ikamet etmeye başlamıştı.⁴⁵ Bu anlayış müderrislerin barınma problemini de büyük ölçüde çözmüştür. Bazen müderrislerin medreselerde aileleri ile birlikte ikamet ettikleri bilinmektedir.⁴⁶ Aynı şekilde kaynaklarda Mevlana'nın ailesi ile birlikte Gühertaş Medresesine bitişik olarak inşa edilen evde yaşadığı ile ilgili bilgiler mevcuttur.⁴⁷

Mevlevî kaynaklarda da müderrislerin medreselerde ikamet ettikleri ile ilgili bir hayli bilgi mevcuttur. Ahmet Eflâki'de bu konuda geçen örneklerden birisi şudur: "...Bir gün Hakk'ın halifesi Hüsameddin ile birlikte Hüdâvendîgâr'ı ziyaret için medreseye gitmiştik. Birden bire bahçenin kapısı açıldı. Birde baktım ki Çelebi Emir Arif'i küçük bir arabaya oturtmuşlar, lalası da O'nun arabasını çekiyordu"⁴⁸. Bu metinden anlaşıldığına göre, Mevlana'nın aile efradı medresede

bulunuyordu. Bir başka örnekte ise konu daha net olarak ortaya konmaktadır. Şems-i Tebrizi, Mevlana'nın ısrarlı davetlerine dayanamayarak tekrar Konya'ya gelmiş ve Mevlana'nın evinde büyüyen, Kimya hatunla evlenmişti. Bunun üzerine, medresenin tabhânesi perde ile bölünerek yeni evliler için bir ikamet yeri oluşturulmuştu.⁴⁹ Her ne kadar yukarıdaki örnekte olduğu gibi bizzat medreselerin içinde müderrislerin ve ailelerinin ikametleri söz konusu ise de bunun her zaman rastlanan bir durum olmadığı kanaatindeyiz. Bu uygulama, medresenin asıl işi olan eğitim öğretimi ciddi şekilde aksatan bir durum teşkil edebilirdi. Yine bu durum, genele şamil olan bir uygulama olsaydı oldukça teferruatlı bilgiler aktaran medrese vakfiyelerinde müderris ve ailesinin ikamet ettiği bu birimlerden de bahsedilirdi. Ancak vakfiyelerde bu konuda bilgiler mevcut değildir. Muhtemelen müderris ve aileleri için medrese yakınında ayrı bir ikametgâh tahsis edilmiş de olmalıdır. Bilindiği gibi, hicretten sonra Hz. Muhammed için de aynı zamanda bir eğitim müessesesi olan cami ve suffaya yakın bir ev inşa edilmişti. Bu uygulama uzun yıllar İslam dünyasında uygulanmıştır.

İhtimal dâhilindeki bu yaklaşımlar bir tarafa kesin olan şey, medreselerde bir bakıma müderrislerin makam odası olarak tanımlayabileceğimiz bir müderris odasının ayrılmış olmasıdır. Konya Sırçalı Medrese ve İnce Minare Medreselerinde müderrislere ait birer odanın bulunduğu bilinmektedir.⁵⁰ Kayseri Sahip Ata Medresesinin yan evvanlarının kuzeyinde bulunan odalar medresenin müderris ve müderrislerine ayrılmıştır.⁵¹ Aynı şekilde, Tokat Yağı Basan Medresesinde de müderrise ait bir odanın olduğuna dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur.⁵² Mevlevî kaynaklardan Sipehsalardaki da öğrencilerin sabahleyin müderrisi odalarında bulamadıkları ve Mevlana'nın üstün sezgisi ile öğrencilere yardımcı olduğu ve müderrisi bulduklarından bahsedilir.⁵³ Bütün bu verilerden net olarak anlıyoruz ki medreselerde müderrislerin bir makam odası vardı. Ahmet Çelebi de Eğitim Tarihi açısından son derece kıymetli olan eserinde bu konuya değinmiştir. O, müderrislerin medreselerde ikamet ettikleri mekânlar olabileceği gibi bir nevi makam odası olarak tanımlayabileceğimiz birimlerin de bulunduğu ve bunların birbirinden ayrı yerler olduğunu belirtmiştir.⁵⁴

Müderrisler ders sırasında ikametgâhlarından ya da makam odalarından çıkarlar ve dershanelerde eğitim faaliyetlerine katılırlardı. Çoğu kere müderris dershanenin ortasına oturur, öğrenciler de onun karşısında halkalar şeklinde yerlerini alırlardı. Nitekim Mevlana bir keresinde, Kadı Siraceddin'e başkөşe neresidir diye sordu. Kadı Siraceddin de "...bilginlerin medreselerinde başkөşe sofanın ortasıdır. Çünkü müderrisin oturduğu yer burasıdır" cevabını verdi.⁵⁵

1. 5. Toplantı Salonu

Medreseler, eğitim faaliyetlerinin yanında sosyal işlevleri de olan kurumlardı. Bu açıdan medreselerde kendi muhitindeki insanlara yönelik bazı faaliyetler de yapılmıştır. Özellikle mübarek geceler, Ramazan ayı ve bayramlarda halka açık kutlamalar tertiplenmiştir. Sivas Gök Medrese vakfiyesinde bu konuda oldukça detaylı bilgiler mevcuttur. Bu vakfiyede medresede yapılacak törenler şöyle anlatılmıştır: "... fukahâdan ehl-i salâh ve Şaîfi mezhebinden olan imamın medresenin mescidinde Regaib, Berat ve Kadir gecelerinde

³⁹ Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça – Moğolca Vakfiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1959, s. 133.

⁴⁰ VGMA, Defter No: 604, sayfa: 68, satır: 40-45.

⁴¹ Bu medresede ilginç bir uygulama yapılmıştır. Medrese vakfiyesinin bazı önemli bölümleri avludaki revakların arasına madalyonlar içine yazılmıştır. Böylece medrese ayakta kaldığı müddetçe vakfiyenin bu önemli bölümlerinin varlığını sürdürmesi sağlanmıştır. Taşa kazınan bu vakfiye örneklerine zaman zaman rastlanmaktadır. Kütahya'da Germiyan Beyliğinden kalan Yakup Bey Medresesinde de vakfiyenin bazı bölümleri medrese duvarına yazılmıştır.

⁴² Bu vakfiyenin orijinali İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde 3416 numarada kayıtlıdır. ŞAV, satır: 175.

⁴³ Demiralp, *Osmanlı Öncesi Anadolu...*, s. 39.

⁴⁴ Türkiye Selçuklularında müderrislerin ekonomik ve sosyal durumları ile ilgili olarak bkz. İbrahim Balık "Selçuklular Devrinde Anadolu'da Müderrislerin Sosyo – Ekonomik Durumları", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Kemal Göde Armağanı)*, Isparta, 2013, ss. 315 – 325.

⁴⁵ Eflaki, *Menakib...*, s. 123.

⁴⁶ Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde...*, s. 91.

⁴⁷ Eflaki, *Menakib...*, s. 123; Hacıgökmen, *Türkiye Selçuklu Devleti...*, s. 131; Caner Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya, 1998, s. 104; Mehmet Önder "Mevlana'nın Konya'daki Evi ve Medresesi", *Mevlana Üzerine Araştırmalar*, Konya, 1983, s. 44.

⁴⁸ Eflaki, *Menakib...*, s. 263.

⁴⁹ Nafiz – Hakkı, *Sivas Şehri...*, s. 7.

⁵⁰ Önder, *Mevlana Şehri...*, s. 128; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının...*, s. 192.

⁵¹ Tuncer, *Kayseri Sahip Ata*, s. 54.

⁵² Kuran, *Tokat ve Niksar'da...*, s. 45.

⁵³ Feridun b. Ahmed-i Sipehsalar, *Mevlana ve Etrafındakiler*, (Çev. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 84.

⁵⁴ Ahmet Çelebi, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, (Çev. Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 126.

⁵⁵ Eflaki, *Menakib...*, s. 186.

edası müstehab olan nafile namazları cemaatle eda etmesini ve sıcak pide alınıp medresenin minaresinden fukara ve yoksullara başa karmaksızın dağıtmasını şart koştu... Mütevellî, müşrif, müderris çeşitli yemekler yaptıracak, bayramlarda safranlı zerde pilav yapılacak, sofraya döşenip yeterince ekmelektan sonra müderris, iki müid, fukaha, nakib ve sair alakalılarından dileyen hazır olacaklardır. Sükûn ve sükût ile yendikten sonra nakib, Sultan-ı Müslimîne, Ümera-ı Mü'minîne, vâkıfa, ecdada, evladına ve bütün Müslümanlara dua edip cemaat âmin diyecek. Bunun gibi vâkıf, Ramazanın Cuma gecelerinde ballı kadayıf alınmasını, müderris, iki müid, fukaha nakib ve öğrencilerin kendilerini temyiz eden bir kıyafet giymelerini, bayramlarda Regaib ve Berat gecelerinde mütevellî ve müderrisin tayin edilen ücretle emin, sâlih ve her türlü yemek yapabilen bir aşçı tutup mezkûr vakitlerde türlü yemekler yapılmasını şart kıldı⁵⁶."

Bazı medreselerde bu tür halka açık törenler için ayrı bir mekânın var olduğu bilinmektedir. Bu konu ile ilgili kaynaklarda bir takım bilgiler mevcuttur. Ahmet Eflaki, Mevlana ile ilgili bir olayı anlatırken bize bu konuda şu bilgiyi aktarmaktadır: "Malatyalı Mevlana Şemseddin şöyle rivayet etti. Bir gün Mevlana hazretlerine gitmişim. Kendisini medresenin toplantı yerinde yalnız başına oturmuşu gördüm⁵⁷." Elbette her medresede, toplantılar ve törenler için ayrılmış özel mekânların bulunması mümkün değildir. Muhtemelen bu tür özel toplantılar için eyvanlardan biri ya da genişçe bir dersane kullanılıyordu. Ahmet Çelebi de toplantı yeri olarak eyvanları işaret etmektedir.⁵⁸

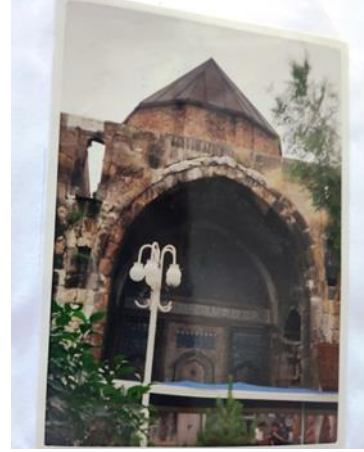
2. İbadet Amacı İle Kullanılan Birimler

2.1. Mescitler

Anadolu medreselerinde mescitlerin varlığını Artuklular döneminden beri biliyoruz.⁵⁹ Özellikle dini eğitimin daha ön planda tutulduğu Selçuklu medreselerinde, mescidin asli unsurlardan birisi olacağı muhakkaktır. Anadolu'da Selçuklu dönemi medreselerinin bir kısmında özel bir mescit mekânı bulunmamaktadır. Bu medreselerde çoğu kere kışık dersane veya ana eyvana mihrap ilave edilerek mescide dönüştürülmüştür. Bunun yanında daha ilk inşası sırasında, mescit olarak ayrı bir yerin belirlendiği medreseler de vardır.⁶⁰ Hatta medrese personelinin ibadetlerini yapmaları için tahsis edilen bu mescitler, zaman zaman halka da açılmıştır. Nitekim Sivas Gök Medrese vakfiyesinde mübarek gün ve gecelerde yapılacak ibadetlerin halka da açık olacağı belirtilmiştir.⁶¹ Aynı şekilde, Kırşehir Caca Bey Medresesi vakfiyesinde de Cuma günleri medresenin mescidinde hutbe okunması şart kılınmıştır.⁶² Cuma namazının sahihliği açısından, Cuma namazı kılınan yerlerin halka açık olması gerekmektedir. Dolayısıyla bu medresenin mescidinin de halka açık olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

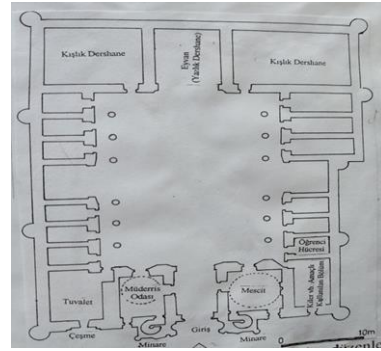
Bünyesindeki mescidin konumunun en net tespit edilebildiği eğitim kurumlarından birisi, Sivas İzzeddin Keykâvus Dârüşşifasıdır. Bu dârüşşifanın girişinin karşısında bulunan büyük eyvan mescit olarak kullanılmıştır. Burada, sonraki yıllarda ocak olarak da kullanılan bir mihrabın varlığı⁶³ ve ayetlerle tezyin edilmiş olması bu eyvanın mescit olarak kullanıldığını net olarak ortaya koymaktadır. Eyvanın mescit olarak kullanıldığı bir başka medrese ise Tokat Yağı Basan

medresesidir. Bu medresedeki eyvanlardan biri yazlık dersane, diğeri ise mescit olarak kullanılmıştır.⁶⁴

Şekil 4. Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifasında Mescit Olarak Kullanılan Eyvan

Sivas Gök Medrese vakfiyesinde ise "...girişinde bir mescidi..." ifadesi ile mescidin yeri net bir şekilde belirtilmiştir. Bu ifadeye göre medresenin girişindeki iki kapalı mekândan birisinin mescit olduğu kesindir. Ayrıca girişteki bu iki kapalı odaya bitişik, iki minarenin bulunması da mescidin burada olduğunun en önemli işaretlerinden birisidir. Aynı şekilde Afyonkarahisar'ın Çay ilçesinde bulunan Ebu'l-Mücahit Yusuf Medresesinde de ana eyvan namaz vakitlerinde mescit olarak kullanılmış, diğer zamanlarda ise derslik olarak hizmet vermiştir.⁶⁵ Konya Altun Apa Medresesi vakfiyesinde, medresedeki cemaate namaz kıldırma görevli bir imam ve müezzinden bahsedilmektedir.⁶⁶ Dolayısıyla bu medresede de bir mescidin varlığı kesindir. Bazı medreselerde ana eyvanın yanındaki odalardan birisinin mescit olarak kullanıldığı görülmüştür.⁶⁷

Şekil 5. Sivas Gök Medrese Yerleşim Planı ve Mescidin Yeri

Bazı medreselerde ise mescitler müstakim bir bina olarak medreseye yakın şekilde inşa edilmiştir. Akşehir Taş Medrese⁶⁸ ve Kayseri Sahib Ata Medresesi⁶⁹ bu medrese tiplerinin örnekleridir. Sahib Ata

⁵⁶ Sivas Gök Medresenin vakfiyesinin tercümesi Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 2114 numarada kayıtlıdır. VGMA, Defter No: 2114, sayfa: 657.

⁵⁷ Eflaki, *Menakib*..., s.189.

⁵⁸ Çelebi, *İslam'da Eğitim*, s. 109.

⁵⁹ Fügen İlter, "Erken Devir Türk Mimarisinde Artukoğulları Medreselerinin Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S. VIII, Ankara, 1986.

⁶⁰ Demiralp, *Osmanlı Öncesi Anadolu*..., s. 38.

⁶¹ VGMA, Defter No: 2114, sayfa: 657.

⁶² Caca Bey Medresesinin vakfiyesi İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesinde 2198 numarada kayıtlıdır. CMV, satır: 375-380.

⁶³ Nafiz – Hakkı, *Sivas Şehri*, s. 101.

⁶⁴ Kuran, *Tokat ve Niksar'da*..., s. 42.

⁶⁵ Özkarcı, *Afyon Çay'da*..., s. 7.

⁶⁶ ŞAV, satır: 155 – 160.

⁶⁷ Demiralp, *Osmanlı Öncesi Anadolu*..., s. 36

⁶⁸ Zehra Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2019, s. 102; İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi*, Numune Matbaası, İstanbul, 1945, s. 279.

⁶⁹ Tuncer, *Kayseri Sahib Ata*..., s. 53.

Medresesindeki mescidin, medresenin karşısında bulunduğu ve arasından bir yolun geçtiği belirtilmiştir.⁷⁰

2.2. Türbe

Selçuklu devri Anadolu medreselerinde yaygın olarak bulunan birimlerden birisi de türbedir. Medreselerin değişik yerlerine konuşlandırılan türbeler, önemli unsurlardan birisidir.⁷¹ Aslında medrese banisi olan kişilerin çoğunda, başka eserler de yaptırmış olmalarına rağmen, öldüklerinde medreseye defnedilmeleri şeklinde bir eğilim mevcuttur.⁷² Böyle bir düşüncenin oluşmasında muhtemelen, ilimle uğraşan medrese personelinin yapacağı hayır duaların daha makbul olacağı algısı etkili olmuş olmalıdır. Mesela Melikşah, vasiyeti gereği İsfahan'da yaptırdığı medresedeki türbesine defnedilmiştir.⁷³ Artuklular döneminden itibaren türbe, medreselerin önemli birimlerinden biri haline gelmeye başlamıştır. Kırşehir Caca Bey Medresesi vakfiyesinde, türbede Kur'an okuyacak dört hafız için ayrı bir ödenek ayrıldığını görüyoruz.⁷⁴

Türbelerin medreselerdeki yerleri standart değildir. Her medresede türbe yeri olarak farklı bir mekân belirlenmiştir. Bazı medreselerde girişin yanındaki odalardan birisi türbe olarak ayrılırken, bazı medreselerde ise yan eyvanlardan birisi türbeye tahsis edilmiştir.⁷⁵ Bazen de ana eyvanın yanındaki geniş odalardan birinin türbe olarak ayrıldığı olmuştur.⁷⁶ Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası, Kırşehir Caca Bey Medresesi, Sivas Buruciye Medresesi, Konya Karatay Medresesi gibi medreselerde türbe eyvanlardan birine bitişik olarak inşa edilmiştir. Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifasında ise yan eyvanlardan birisi tamamen türbeye tahsis edilmiştir. Bazı medreselerde ise türbe medreseye bitişik ya da yakın bir yerde müstakil bir bina olarak inşa edilmiştir. Isparta Ertokuş Medresesinde türbe medreseye bitişik ayrı bir binadır.⁷⁷ Akşehir Taş Medrese ise türbesi yakın yerde müstakil olarak inşa edilmiş medreselerden birisidir.

Türbeler, süsleme ve gösteriş bakımından medreselerin en özel yerlerinden birisidir. Çoğu, gayet güzel çiniler, ayet ve hadislerle süslenmiştir. Türbelerin hemen tamamında medresenin yapım kitabesinin dışında kendi inşa kitabeleri bulunmaktadır. Bu kitabelerin bir kısmı uzun edebi bir metin hüviyetindedir.⁷⁸ Bir örnek teşkil etmesi açısından I. İzzeddin Keykavus'a ait kendi şifahanesindeki türbede bulunan kitabenin tercümesini vermek faydalı olacaktır. "Yazıklar olsun ki, biz geniş görkemli saraylardan karanlık dar kabirlere girdik. Zenginliğimiz ve servetimizin çokluğunun faydası olmadı. Saltanatımız yok olup, zevalin eşliğinde fani âlemden bakî âleme ölüm yolculuğu gerçekleşti. Bu yolculuk 617 yılının 4 Şevvalinde oldu"⁷⁹.

Medrese içinde ya da medresenin çok yakınında türbelerin bulunması, pedagojik açıdan ayrı bir değerlendirme konusudur. Medreselerde, eğitim hayatının henüz başında bulunan küçük yaşta çocuklar da bulunmakta idi. Bu şekilde küçük yaşta çocukların da eğitim aldığı bir kurumunun içinde bir mezarın

bulunması, o dönem eğitim anlayışı için problem olarak algılanmamıştır.

3. Fiziki İhtiyaçlar ile İlgili Birimler

3.1. Yemekhane – Mutfak

Yatılı bir eğitim kurumu olan medreselerde öğrencilerin beslenmeleri önemli bir konu idi. Bu amaç için de medreselerde bazı mekânların ayrıldığı muhakkaktır. Medreselerin çoğunda, öğrenciler yemeklerini medrese bünyesinde oluşturulan yemekhanelerde yemekte idi. Ancak yemekhanesi bulunmayan bazı medreselerin de varlığını biliyoruz.⁸⁰ Bu medreselerde öğrenciler yemeklerini yakınlarında bulunan bir aşevinde yiyorlardı. Nitekim Akşehir Taş Medresede eğitim gören öğrenciler, külliye bünyesinde bulunan imarethaneden yemek yemişlerdir.⁸¹ Medrese öğrencilerinin yemek ihtiyacını karşıladığı bu mekân, medresenin hemen karşısında bulunmakta idi.⁸² Bazı medreselerin ise yemekhanelerinin kapasiteleri oldukça büyük olup, bu medreseler kendi personeli dışında başka yerlere de yemek göndermişlerdir.⁸³

Medreselerde yemekhanelerin konumunu net olarak tespit etmek pek mümkün olmamaktadır. Muhtemelen bu konuda standart bir uygulamadan da bahsetmek mümkün değildir. Her medrese kendi fiziki imkânları çerçevesinde uygun olan bir yeri yemekhane olarak belirlemiş olmalıdır. Ancak, Kayseri Hunat Hatun Medresesinde yemekhane olarak kullanıldığı tahmin edilen bir mekân günümüze kadar ulaşmıştır. Buradaki is tabakaları ve bir ocağın bulunması, yemekhane olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.⁸⁴

3.2. Çeşme

Medreselerde, personelin su ihtiyacının karşılanması için çeşme ya da benzer bir su kaynağının bulunduğu muhakkaktır. Bu su kaynağı içme amaçlı kullanıldığı gibi banyo ve tuvalet ihtiyacı içinde temel bir gereksinimdir. Ayrıca medreselerin hemen tamamında küçük birer havuz bulunmaktadır. Daha çok süs amaçlı kullanıldığını düşündüğümüz bu havuzlar için de bir su kaynağına ihtiyaç vardır.⁸⁵

Bizim burada suya dayalı kısımlardan üzerinde duracağımız asıl konu, personelin abdest almak için veya içme suyu temininde kullandığı çeşmeler olacaktır. Çeşmeler genellikle medresenin banisi tarafından, binanın bir parçası olarak inşa ettirilmiştir.⁸⁶ Konya Karatay Medresesinin vakfiyesinde "... medresede inşa edilen çeşmeye..."⁸⁷ ifadesinden çeşmenin medrese ile birlikte inşa edildiği net olarak anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Sivas Gök Medresenin vakfiyesinde de medresenin inşasından bahseden kısımda "... suyunu akıttı"⁸⁸ ibaresi bulunmaktadır. Vakfiyede bulunan bu ibare de medrese inşa edilirken çeşmenin yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu medresede iki tane çeşme olduğu bilinmektedir.⁸⁹ Günümüze kadar ulaşan bu çeşmelerden birisinin kitabesi bize oldukça detaylı bilgi vermektedir. Kitabenin metni şöyledir: "Bu çeşmenin yapılmasını Büyük Sultan, fetihler babası Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev'in saltanat günlerinde hayır ve hasenatların babası, dinin ve devletin fahri Ali b. Hüseyin

⁷⁰ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri...*, s. 197.

⁷¹ Kesik, *Selçuklu Müessesesi...*, s. 292.

⁷² Nermin Şaman Doğan, "Anadolu Selçuklu Medrese ve Darüşşifalarında Türbe" *Belleken*, C. 33, S. 297, Ankara, 2019, s. 520.

⁷³ Ez – Zehebî, *Âlamu'n-Nubelâ*, Beyrut, 1985, s. 57.

⁷⁴ CMV, satır 375-380

⁷⁵ Selçuklu medreselerinde türbelerin yerleri ile ilgili olarak bkz. Doğan, *Selçuklu Darüşşifalarında Türbe...*, s.521 vd.

⁷⁶ Demiralp, *Osmanlı Öncesi Anadolu...*, s.36.

⁷⁷ Kitabelerin estetik yönü ile ilgili olarak bkz. Murat Serdar, "Osmanlı Öncesi Anadolu'daki Eğitim Kurumları Kitabelerinin Dili", *Ahmed Cevad Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları V*, (Ed. Yunus Emre Tanı), İKSAD Yayinevi, Gaziantep 2020, s. 171.

⁷⁸ Serdar, *Kitabelerin Dili*, s. 167.

⁷⁹ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, Sivas, 1988, s. 89.

⁸⁰ Kazıcı, *İslam Müesseseleri...*, s. 263.

⁸¹ Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri...*, s. 279.

⁸² Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri...*, s. 113.

⁸³ Osman Turan, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri, *AÜDTCF Dergisi*, C. X, S. 4, Ankara, 1951, s. 453.

⁸⁴ Gabriel, *Kayseri Türk...*, s.56.

⁸⁵ Muhtelif medreselerdeki havuzlarla ilgili olarak bkz., Aptullah Kuran, "Tokat ve Niksarda Yağı Basan Medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, C. VII, Ankara, 1968, s. 43; Ziya Kazıcı, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, s. 67; Özkarcı, *Afyon Çay'da...*, s. 6.

⁸⁶ Nafiz – Hakkı, *Sivas Şehri...*, s. 121; Özkarcı, *Afyon Çay'da...*, s. 6.

⁸⁷ VGMA, Defter No: 2105, s. 305.

⁸⁸ VGMA, Defter No: 604, s. 67, satır: 35 – 40.

⁸⁹ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri...*, s. 203.

emretmiştir.⁹⁰ Burada bahsi geçen “Ali b. Hüseyin” medrese kitabesinde de adı geçen kişidir ve Selçuklu son dönem önemli devlet adamlarından birisi olan Sahib Ata Fahreddin Ali’dir. Dolayısıyla çeşme, medrese ile birlikte aynı zamanda yapılmıştır. Yine aynı kişi tarafından yaptırılan Kayseri’deki Sahibiye Medresesinde de bir çeşme mevcuttur. Bu çeşmenin kitabesi ise şöyledir: “Bu mübarek çeşmenin akıtulmasını, Kılıç Arslan’ın oğlu, yüce sultan, din ve devletin koruyucusu, fetihler sahibi Gıyaseddin Keyhüsrev – Allah saltanatını daim kılsın- zamanında Safer 665’te (1266) Alla Teala’nın rahmetine muhtaç, zayıf kul Hüseyin oğlu Sahib Ali emretti. Allah O’nu kuvvetlendirsinsin.” Aynı kişi tarafından yaptırılan Akşehir Taş Medresede de üzerinde balık kabartmaları bulunan bir çeşme mevcut idi.⁹²

Medreselerde, insan hayatının devamlılığı için asli bir ihtiyaç olan içme suyu inşa edilen çeşmelerden sağlanmıştır. Bu çeşmeler muhakkak ki, medrese inşa edilirken planlanmış ve medresede uygun bir yere yerleştirilmiştir. Nitekim yukarıda örneklerini verdiğimiz, gerek vakfiyelerdeki ibarelerden ve gerekse kitabelerden, medrese çeşmelerinin varlığını net olarak tespit edebiliyoruz.

3.3. Hamam

Medreselerde personelin fiziki ihtiyacı ile ilgili bir başka önemli mekân ise hamamdır. Sağlık ve temizlik için şart olan hamamların medreselerdeki durumları ile ilgili olarak kaynaklardaki bilgiler diğer birimlere göre daha azdır. Muhtemelen bu bilgi azlığının en önemli sebebi, hamamların çoğu kere medrese bünyesinde, onun temel müstemilatlarından birisi olmamasıdır. Hamamlar genelde medreseye yakın bir yere, ancak medreselerden ayrı bir bina olarak inşa edilmiştir.⁹³ Mesela Sivas Gök Medresenin güney kısmına yakın arsanın medreseye ait hamam yeri olduğu ifade edilmiştir.⁹⁴

Bazı özel durumlarda ise hamam medrese içine de inşa edilebilmiştir. Özellikle Dârüşşifalarda bu duruma daha fazla riayet edildiğini söyleyebiliriz. Hastaların banyo ihtiyacı için ayrı bir yere gitmesinin zorluğu sebebiyle buralarda hamamlar bina içinde uygun bir yere inşa edilmiştir.

3.4. Tuvalet

Muhakkak ki temel ihtiyaçlar çerçevesinde medreselerde bulunması gereken bir başka unsur ise tuvaletlerdir. Ancak tıpkı hamamlarda olduğu gibi kaynaklarda tuvaletler ve bunların medrese içindeki konumları ile ilgili de bilgi oldukça azdır. Kaynaklarda bilgi azlığına rağmen hem insanî bir ihtiyacın giderilmesi zorunluluğu hem de İslam’ın temizlik ve taharete verdiği önem göz önünde bulundurulursa tuvaletlerin bütün medreselerin asli unsurlarından birisi olduğu ortadadır. Günümüze kadar ulaşan bazı medrese binalarında tuvaletlerle ilgili kalıntılar mevcuttur. Mesela Sivas Gök Medresede, medresenin giriş kısmında bir tuvalet bölümünün kalıntısı mevcuttur. Bu medresede tuvaletlerin medresenin kuzeybatı köşesinde bulunduğu ifade edilmiştir.⁹⁵ Kayseri Sahip Ata Medresesinde de hemen hemen aynı konumda tuvaletlerin mevcut olduğu tespit edilebilmektedir.⁹⁶ Isparta Ertokuş Medresesinde de

medresenin kuzey doğu köşesinde tuvalet olduğu düşünülen bir mekân tespit edilmiştir.⁹⁷

Sonuç

İslam dünyasında çok uzun yıllar eğitimin en temel unsuru teşkil eden medreseler, Selçuklularla birlikte yeni bir hüviyet kazanmıştır. Büyük Selçuklu Sultan’ı Alpaslan’ın emri ile Nizamü’l-Mülk tarafından kurulan ve en meşhuru Bağdat’ta inşa edilen ve zamanla ülkenin her yerine yayılan Nizamiye Medreselerini model alan Türkiye Selçukluları, medreselere bazı dokunuşlarla Anadolu’da bu sistemi daha da geliştirmiştir. Bu tarza uygun olarak sultanlar başta olmak üzere, önemli devlet adamları tarafından pek çok medrese inşa ettirilmiştir. Açık avlulu ve kapalı olmak üzere iki genel kategoriye ayrılan Selçuklu dönemi Anadolu medreseleri, öğrenciler başta olmak üzere bütün medrese personelinin ihtiyacını giderecek şekilde dizayn edilmiştir. Biz bu çalışmamızda Türkiye Selçukluları döneminde inşa edilmiş olan bazı medreselerin, günümüze ulaşabilen kalıntıları veya vakfiyelerini esas alarak; bu önemli eğitim kurumlarının temel birimlerini tespiti ve fonksiyonlarını irdelemeye çalıştık. Medreselerin temel işi her şeyden önce eğitimidir. Dolayısıyla bir medresede en temel unsurların eğitim işi için ayrılmış birimler olması beklenir. Selçuklu medreselerinin günümüze ulaşabilen kalıntıları incelendiğinde de beklenildiği gibi, yapı içerisindeki en ağırlıklı kısmın eğitim faaliyetlerine ayrıldığı gözlemlenebilmektedir. Klasik bir medresede eğitimle ilgili birimler dershaneler, müderris odaları, kütüphane ve öğrencilerin hem yatakhaneleri hem de ders dışı vakitlerini geçirdikleri mekânlar olan öğrenci odalarının oluşmaktadır. Dershaneler ve öğrenci odalarının medrese içindeki konumlarını kolayca tespit etmek mümkündür. Ancak, müderris odaları ve özellikle kütüphanelerin konumu standart değildir. Bu birimler her medresede kendi yerleşim planına bağlı olarak ayrı bir konuma yerleştirilebilmiştir.

Medreselerde karşımıza çıkan ikinci önemli kısım ibadetle ilgili yerlerdir. Hiç şüphesiz, ibadetlerle ilgili olarak kaynaklarda en fazla bahsi geçen medrese birimi mescittir. Uygun pozisyonda olması durumunda, çoğu kere girişin karşısındaki ana eyvan mescit olarak kullanılmıştır. Ancak bunun yanında, Sivas İzzeddin Keykavus Darüşşifasında olduğu gibi yan eyvanlardan birinin de mescit olarak kullanıldığı olmuştur. Zaman zaman dini bir takım aktivitelerin yapıldığı türbeleri de medreselerdeki ibadetle ilgili kısma dahil etmek mümkündür. Bazı medrese vakfiyelerinde, derse başlamadan önce medreseyi yaptıran vâkıfa topluca dua edilmesi, ondan sonra derse geçilmesi istenmiştir. Muhtemelen türbesi içeride veya kendine bitişik olan medreselerde bu dua faslı türbe içinde yapılmakta idi. Banilerinin çoğunun isteğine bağlı olarak türbeler medrese içinde veya medreseye bitişik ayrı bir mekân şeklinde inşa edilmiştir. Medreselerde karşımıza çıkan üçüncü önemli kısım ise öğrenciler ve diğer medrese personelinin fiziki ihtiyaçlarını gidermek için oluşturulan birimlerdir. Bunlar yemekhane, çeşme ve tuvalet olarak belirlenebilir. Kaynaklarda bu birimlerin konumu ve fonksiyonları ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu yüzden eğer bir medrese kalıntısında bu birimlerin yeri net olarak gözlemlenemiyorsa, bunların medrese içindeki konumunu belirlemek oldukça güç olmaktadır.

Elbette fiziki şartların iyiliği ve eğitime uygunluğu, bir eğitim kurumunda istenecek en önemli özelliklerden birisidir. Selçuklular da aynı bina içinde öğrencilerin hem barınma, hem eğitim, hem ibadet hem de fiziki ihtiyaçlarını giderebilecek şekilde medrese mimarilerini geliştirmişlerdir. Medrese binalarında yapılacak daha teferruatlı çalışmalar ve kazılar, Selçuklunun eğitim anlayışını ve eğitim seviyesini anlamamıza katkı sağlayacaktır.

⁹⁰ İbrahim Hakki Konyalı Vakıf Kütüphanesi Arşivi Defter No: 412.

⁹¹ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, (Haz. Kemal Göde), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 121.

⁹² Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri*..., s. 293.

⁹³ Tuncer, *Kayseri Sahib Ata*..., s. 54-55

⁹⁴ Nafiz – Hakki, *Sivas Şehri*, s. 117.

⁹⁵ Odabaşı, *Selçuklunun Son Veziri*..., s. 203.

⁹⁶ Tuncer, *Kayseri Sahib Ata*..., s. 55.

⁹⁷ Ali Osman Uysal, “Atabey Ertokuş Medresesi Kazısının Mimari Sonuçları”, *SÜ VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya, 1997, s. 155.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015.
- Arabacı, Caner, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 1998.
- Atçeken, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Balık, İbrahim, “Selçuklular Devrinde Anadolu’da Müderrislerin Sosyo – Ekonomik Durumları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Kemal Göde Armağanı)*, Isparta 2013 (ss. 315 – 325)
- Balık, İbrahim, “Selçuklu Medreselerinin İdari ve Hizmetli Kadrosu” *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C: III, S: 2, Afyonkarahisar 2001, (ss. 29-39).
- Baumrane, Chick, “İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları”, (Çev. Nesim Yazıcı), *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXX, Ankara 1988, (ss. 279 – 285).
- Baykara, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Bayram, Mikail, “ Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 72, İstanbul 1991 (ss. 87-98.).
- Bayram, Mikail, “Danışmendoğulları Devletinin Dini Siyaseti”, *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınevi, Konya 2005, (ss. 23 – 33).
- Bedevî, Abdü'l-Mecid Ebu'l-Fütuh, *Tarihü'l-Siyasi ve'l-Fikri*, Cidde 1983.
- Cumbur, Müjgan, “Selçuklu Devri Konya Kütüphaneleri”, *SÜSAM Selçuk Dergisi*, Yıl:2, S. 1, Konya 1984, (ss. 37 – 43).
- Çandarlıoğlu, Gülçin, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2003.
- Çelebi, Ahmet, *İslam'da Eğitim Öğretim Tarihi*, (Çev. Ali Yardım), Damla Yayınevi, İstanbul 1983.
- Demiralp, Yekta, “Osmanlı Öncesi Anadolu Medreselerinde Örtü ve Erken Osmanlı Medreseleriyle Karşılaştırma” *Sanat Tarihi Dergisi*, S: 15/2, Ekim 2006, (ss.29 – 48).
- Denizli, Hikmet, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları, Sivas 1988.
- Doğan Şaman, Nermin, “Anadolu Selçuklu Medrese ve Darüşşifalarında Türbe” *Belleten*, C. 33, S. 297, Ankara 2019, (ss. 519 – 553).
- Edhem, Halil, *Kayseri Şehri*, (Haz. Kemal Göde), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Eflaki, Ahmet, *Menakibü'l-Arifin*, (Çev. Tahsin Yazıcı), C. I, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- Er Ravendî, *Rahatu's-Sudur ve Âyetu's-Sürûr*, (Çev. Ahmet Ateş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957.
- Ertuğrul, Özkan, “Gökmedrese”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996 (ss. 138 – 139).
- Ez – Zehebî, *Âlamu'n-Nubela*, Beyrut 1985.
- Gabriel, Albert, *Kayseri Türk Anıtları*, (Çev. Ahmet Tütenk), Güneş Matbaası, Ankara 1954.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018.
- Hitti, P. K., *İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989.
- İlter, Fügen, “Erken Devir Türk Mimarisinde Artukoğulları Medreselerinin Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S. VIII, Ankara 1986, (ss. 197 – 207).
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1984.
- Karpuz, Haşim, “Konya’da Selçuklu Karamanoğulları ve Osmanlı Medreseleri”, *Dünden Bugüne Konya'nın Kültür Birikimi ve Selçuk Üniversitesi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1999, (ss. 61 – 80).
- Kazıcı, Ziya, *Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.

- Kazıcı, Ziya, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991.
- Kesik, Muharrem, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2021.
- Kırşehir Caca Bey Medresesi Vakfıyesi, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi No: 2198.
- Konya Karatay Medresesi Vakfıyesi, VGMA, Defter No: 577, sayfa: 29.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir Tarihi*, Numune Matbaası, İstanbul 1945.
- Kuran, Aptullah, "Tokat ve Niksarda Yağı Basan Medreseleri", *Vakıflar Dergisi*, C. VII, Ankara 1968 (ss. 38 – 43).
- Kuran, Aptullah, *Anadolu Medreseleri*, ODTÜ yayınları, Ankara 1969.
- Garry Leiser, "The Madrasah and the İslamization of Anatolia Before the Ottomans", *Law and Education in Medieval İslam*, (Ed. Joseph E. Lowry Devin J. Stewart and Shawkat M. Toorawa), Cambridge, 2004, (pp. 174 – 191).
- Nafiz, Rıdvan – Hakkı, İsmail, *Sivas Şehri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Odabaşı, Zehra, *Selçuklunun Son Veziri Sahib Ata Fahreddin Ali ve Vakıfları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2019.
- Ögel, Bahaddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Önder, Mehmet, "Mevlana'nın Konya'daki Evi ve Medresesi", *Mevlana Üzerine Araştırmalar*, Konya 1983, (ss. 43 – 49).
- Önder, Mehmet, *Mevlana Şehri Konya*, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1962.
- Öney, Gönül, "Kayseri Hacı Kılıç Camii ve Medresesi" *Belleten*, C. XXX, S. 119, Ankara 1966, (ss. 3773 – 387).
- Özkarıcı, Mehmet, *Afyon Çay'da Ebu'l-Mücahit Yusuf Külliyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Rasony, Laszlo, *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1996.
- Sayılı, Aydın, "Ortaçağ Bilim ve Tefekküründe Türklerin Yeri", *Türk Kültürü*, S. 276, Ankara 1986.
- Murat Serdar, "Osmanlı Öncesi Anadolu'daki Eğitim Kurumları Kitabelerinin Dili", *Ahmed Cevad Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları V*, (Ed. Yunus Emre Tansü), İKSAD Yayınevi, Gaziantep 2020, (ss. 161-191).
- Sipehalar, Feridun b. Ahmed, *Mevlana ve Etrafındakiler*, (Çev. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Sivas Gökmedrese Vakfıyesi, VGMA, Defter No: 604, sayfa: 67.
- Soyman, Faik – Tongur, İbrahim, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Yeni Kitabevi, Konya 1944.
- Şemseddin Altun Apa Medresesi Vakfıyesi, İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi No: 3416.
- Taşgaılı, Ahmet, *Kök Tengrinin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.
- Temir, Ahmet, *Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin'in 1272 Tarihli Arapça – Moğolca Vakfıyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959.
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Vakıflar Bankası Yayınları, Ankara 1986.
- Tuncer, Orhan Cezmi, *Kayseri Sahip Ata Medresesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Turan, Osman, "Selçuklu Devri Vakfiyelerinden Celaleddin Karatay Medresesi Vakfıyesi", *Belleten*, S. 45, Ankara 1948, (ss.17 – 170).
- Turan, Osman, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *AÜDTCF Dergisi*, C. X, S. 4 Ankara 1951, (ss. 447 – 457)
- Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Turan Neşriyat, İstanbul 1969.
- Uğur, Ferit – Koman, Mesut, *Selçuk Büyüklerinden Celaleddin Karatay*, Konya Halkevi Yayınları, Konya 1940.
- Uysal, Ali Osman, "Atabey Ertokuş Medresesi Kazısının Mimari Sonuçları", *SÜ VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1997 (ss. 151 – 165).
- Yıldız Kuyrukçu, Emine, "Anadolu Selçuklu Medreselerinin Yapısal ve Mekansal Özellik Bağlamında Değerlendirilmesi: Konya Sırçalı Medrese Örneği", *Online Journal of Art and Design*, Volume: 8, Issue: 1, January 2020, (ss. 1- 19).

EXTENDED ABSTRACT

The Seljuks having survived the difficulties of the foundation years and the negative effects of the Crusades introduced a rapid development process. This development was evident not only in the political field, but also in the scientific and intellectual setting. In particular, scientists and intellectuals who came to Anatolia by fleeing from the Mongols made a significant contribution to the rise of Anatolia's cultural background. In addition, sultans who value science and scientists had a significant impact on the development of the cultural enhancement in Anatolia. This rise also contributed to the education field. Many madrasahs were established, contributing to the intellectual development of the society. The study of the madrasah, which constitute very basic element of education, is of great importance in terms of a good understanding of Seljuk education system. In this study, the physical structures of the madrasahs established in the Seljuk period in Anatolia have been examined.

It is possible to examine the physical structures of Seljuk period madrasahs in three categories according to their basic functions. One of them is the units where educational activities used to be carried out. The other is the places reserved for the worship of students and other officials. The third is the places created for the physical needs of the staff in the madrasah.

Classrooms are the primary places reserved for educational activities. These places, where students used to study, were generally located in closed spaces located opposite the entrance. In summer months, the main iwan opposite the entrance in all madrasah buildings served as a classroom. The closed spaces on both sides of the iwan would serve as winter classrooms. Another important unit allocated for students was student rooms. These rooms were not very large, but are large enough to accommodate two or three people. Students generally used these rooms as dormitories. The number of student rooms in the madrasah was not standardized. It varied in accordance with the student population in madrasah. In some madrasah, students' rooms are decorated with verses and hadiths that motivate them. The libraries created in madrasah are also one of the important places that contribute to education. A certain amount of share was allocated from madrasah revenues for libraries. Libraries were generally located in more secluded places within the madrasa. There are also rooms for the professors, who are the most important executives of education in the madrasah. These rooms were generally in the nature of the office of the professors. In addition, places were built in the madrasa for the professors to live with their families. Sources report that Mevlana and his family lived in the Gühertaş Madrasa in Konya for a long time. In addition, meetings were held in the madrasahs with the participation of the people from region on some special days. These meetings were held either in the iwan of the madrasah or in a large classroom.

The most important place reserved for worship in madrasahs was the masjid. One of the iwans was generally served as masjid. Masjids were also open public worship from time to time. Masjids were places with more ostentatious decorations. There are also tombs in these madrasahs created for education. The understanding of education at that time consented the presence of tombs in a place where children were also educated. These tombs having the builders' grave were placed in different places in the madrasah.

Measures were also taken to meet the food, water and toilet needs of the people living in madrasahs. The cafeterias are mostly located inside the madrasah. However, sometimes a soup kitchen close to the madrasah served for food needs. For example, in Taş Madrasa built by Sahib Ata Fahreddin Ali in Akşehir, students used to have their meals in a soup kitchen located close to the madrasah. There is detailed information about the meals prepared in the madrasahs in the foundation charters of some madrasah. Fountains were built to meet the water needs of the madrasah staff. The fountains and inscriptions of some madrasah have survived today. Taking a bath is one of the important needs for students who spend most of their time in the madrasah. The Seljuks did not consider it appropriate to build a bath in madrasahs. They were included in madrasahs, probably because the construction of baths was a more elaborate and laborious task. Instead, one of the baths planned in the city was built close to the madrasah and the students' bathroom needs were met here. Toilet is one of the basic physical elements in madrasahs. However, the location of the toilets can be detected in very few madrasah ruins. Thanks to this architectural structure, madrasahs served as self-sufficient institutions.